

КРУК Святослав

курсант курсу №1 факультету службово-бойової діяльності Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник:

БЕЙКУН Андрій

доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України, кандидат юридичних наук, доцент

МАТЕРІАЛЬНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Теорія правових режимів є наріжним питанням в аспекті проблематики правового регулювання. Змістовна характеристика категорії «правовий режим» – поняття, види, юридична конструкція, не втрачає своєї актуальності у вітчизняній юридичній науці. Як вбачається, завжди актуальною є потреба висвітлення характеристик особливих правових режимів як одного з засобів формування змісту конституційно-правової політики держави. Вважається, що правовий режим, як особливий порядок регулювання певної сфери суспільних відносин, - передбачає застосування комплексу специфічних способів, типів і методів правового регулювання, вибір яких зумовлений метою, яку ставить перед собою законодавець, специфікою об'єкта правового регулювання, правовим статусом суб'єктів права, на яких поширює свою дію відповідний правовий режим. Вбачається за доцільне довести, що обов'язковим елементом структури правового режиму мають бути також правові принципи верховенства права, законності, доцільності, розумності, оскільки, в іншому випадку, запровадження обмежень і зобов'язань може викликати несприйняття в суспільстві та стати причиною соціально-політичної напруги. Крім того, доцільно акцентувати увагу на тому, що перевагою конструктивних правових режимів перед іншими засобами правової політики є комплексне вирішення важливих завдань конституційно-правової політики.

Перш ніж розпочати розгляд цієї теми, слід, як вбачається, розібратися з правовою природою надзвичайного та воєнного стану згідно, насамперед, Конституції України. Отже, як відомо, надзвичайний стан - це особливий правовий режим, що запроваджується в Україні у разі виникнення загрози життю та здоров'ю людей, навколишньому середовищу або суспільному порядку [1]. Його запровадження «провокується» через природні катастрофи, епідемії, соціальні конфлікти або терористичні акти. В умовах надзвичайного стану можуть бути обмежені певні права і свободи громадян, а також посилено

контроль з боку держави. У той же час воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії, воєнних дій або загрози національній безпеці. Воєнний стан передбачає ще більш значні обмеження прав і свобод, зокрема, мобілізацію, контроль за засобами масової інформації, регулювання економічних процесів. В умовах воєнного стану державні органи отримують розширені повноваження для забезпечення оборони країни. Обидва режими регулюються відповідними законами, які встановлюють порядок їх введення, терміни дії та механізми контролю за дотриманням законодавства.

Правове регулювання в умовах надзвичайного та воєнного станів є критично важливим для забезпечення стабільності, порядку та безпеки в суспільстві. Воно визначає чіткі правила дій: для державних органів, інших юридичних осіб, громадян, будь-яких фізичних осіб, що перебувають у межах територіального простору України, а також забезпечує правовий захист громадян і дозволяє ефективно реагувати на кризові ситуації, які можуть відбуватися чи виникати. Встановлення відповідного особливого правового режиму дозволяє забезпечити координацію дій між різними органами влади, що є необхідним для швидкого реагування на загрози; обмежувати права і свободи громадян лише в межах, необхідних для захисту національної безпеки, що забезпечує баланс між безпекою та правами людини [2, с. 46].

Таке правове регулювання є основою для підтримання правопорядку та захисту суспільства під час надзвичайних ситуацій. Правове регулювання надзвичайного та воєнного стану в Україні базується на ключових нормативно-правових актах, таких як: Конституція України, що визначає основні принципи захисту прав людини та можливість обмеження цих прав під час відповідних особливих правових режимів. Закон України "Про правовий режим надзвичайного стану", який, у свою чергу, регулює порядок введення та функціонування надзвичайного стану, визначає права і обов'язки органів влади та громадян, а також процедури контролю. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" встановлює умови для запровадження воєнного стану, механізми реалізації військових завдань, права військових і цивільних органів, а також обмеження прав і свобод. Постанови Кабінету Міністрів України, прийняті у розвиток означених актів законодавства, - регламентують конкретні заходи та дії органів виконавчої влади в умовах надзвичайного та воєнного станів. Ці нормативи і формують основу правового регулювання, що забезпечує реагування на кризові ситуації та захист національних інтересів.

Правове регулювання надзвичайного та воєнного стану також базується на міжнародно-правових нормах, зокрема, міжнародних договорах та інших угодах, що забезпечують відповідність внутрішнього законодавства міжнародним стандартам. Конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод» (Європейська конвенція з прав людини) встановлює основні права людини, які не можуть бути повністю скасовані навіть у надзвичайних умовах. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права передбачає можливість обмеження прав

під час надзвичайного стану, проте за умови, що такі обмеження є необхідними та пропорційними. Резолюції та декларації, що стосуються захисту цивільного населення під час збройних конфліктів, також є важливими для забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Отже, як відомо, обмеження прав і свобод громадян під час надзвичайного та воєнного стану регулюється законодавством. У цей період можуть обмежуватися права на: свободу слова, зборів, приватну власність, а також можуть вводитися заходи контролю за переміщенням осіб і товарів. Законодавство передбачає, що обмеження мають бути пропорційними, тимчасовими та необхідними для досягнення кінцевої мети - забезпечення безпеки та правопорядку. Системи контролю, включаючи суди та омбудсмена, забезпечують захист прав громадян під час дії надзвичайного чи воєнного стану. Порушення прав громадян під час цих станів може призводити до юридичної відповідальності осіб, які їх скоюють. Ці заходи необхідні для забезпечення національної безпеки, проте, їх реалізація викликає дискусії щодо балансу між безпекою та правами людини. Також чинні механізми контролю за дотриманням законодавства під час надзвичайного та воєнного стану забезпечують порядок і законність в умовах, коли країна перебуває під загрозами зовнішнього характеру, зокрема, веде повномасштабну війну. Ці механізми регулюються спеціальними правовими актами, які передбачають деякі обмеження прав і свобод громадян, а також надають додаткові повноваження органам влади для забезпечення громадської безпеки та оборони держави [3, с. 84].

У разі введення надзвичайного або воєнного стану, Верховна Рада, Президент та Уряд отримують розширені повноваження для контролю за виконанням рішень і забезпечення правопорядку. Правоохоронні структури отримують додаткові повноваження щодо затримання осіб, обмеження пересування та перевірки документів для запобігання порушенням правопорядку. У районах, де введено воєнний стан, військові адміністрації можуть здійснювати контроль за виконанням законів та запроваджувати додаткові обмеження для підтримки безпеки і порядку. Хоча права громадян можуть бути обмежені, суди залишаються важливим механізмом захисту законності. Суди загальної компетенції та адміністративні суди усіх ланок можуть розглядати справи, пов'язані з порушенням законодавства під час воєнного стану. Моніторинг з боку міжнародних організацій також повинен бути, незважаючи на обмеження, встановлені відповідним особливим правовим режимом. Зокрема, міжнародні організації, такі як ООН або ОБСЄ, можуть здійснювати нагляд за дотриманням прав людини, навіть під час надзвичайного або воєнного стану [4, с. 123-124].

Контроль за дотриманням законодавства в умовах надзвичайного та воєнного стану є критично важливим для збереження правопорядку і забезпечення стабільності в державі, але, в той же час, він має відбуватися з повагою до основних прав і свобод громадян. Також важливо відмітити, що

процедури запровадження та скасування надзвичайного або воєнного стану є чітко регламентованими на законодавчому рівні. Вони визначаються Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, які регулюють питання національної безпеки та оборони. Обидва ці режими мають свої окремі умови, процедури введення та скасування. Надзвичайний стан може бути введений у разі виникнення надзвичайних ситуацій, які загрожують життю або безпеці громадян чи нормальному функціонуванню держави. Сюди відносяться: стихійні лиха, техногенні катастрофи, масові заворушення, терористичні акти, загрози національній безпеці. Процедура оголошення надзвичайного стану може здійснюватися на підставі пропозиції про введення надзвичайного стану, яка подається президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони (РНБО) або Уряду. Також Президент може видати акт про введення надзвичайного стану, який повинен бути затверджений Верховною Радою України протягом 48 годин. Такий указ про надзвичайний стан має містити чітке визначення причин, території, на яку він поширюється, та конкретні заходи, що запроваджуються. Надзвичайний стан може бути оголошений на строк до 30 днів (по всій країні) або до 60 днів (в окремих регіонах). При необхідності строк може бути продовжений. Надзвичайний стан скасовується указом Президента після усунення причин його запровадження або за рішенням Верховної Ради. В свою чергу, воєнний стан вводиться у разі збройної агресії проти України або реальної загрози такої агресії. Умови введення воєнного стану: збройна агресія або загроза нападу на країну, а також виникнення загроз національній безпеці у зв'язку з військовими діями. На підставі регламентованої процедури введення Президент України подає за пропозицією РНБО до Верховної Ради власне рішення про введення воєнного стану. Після цього Президент видає указ про введення воєнного стану, який має бути затверджений Верховною Радою протягом 48 годин. Воєнний стан вводиться на визначений період, який може бути продовжений за рішенням Верховної Ради. Воєнний стан скасовується відповідним указом Президента після усунення загроз державній безпеці, закінчення військових дій або на підставі рішення Верховної Ради. Основні наслідки введення надзвичайного та воєнного станів несуть за собою як вже зазначалось, можливі обмеження прав і свобод громадян, таких як свобода пересування, зібрань, встановлення комендантської години, заборона мітингів та страйків, а також посилення контролю з боку правоохоронних органів і військових адміністрацій [5, с. 60].

Процедури запровадження і скасування обох станів чітко регламентовані законодавством, що дозволяє забезпечити їх оперативне введення та правомірність в умовах надзвичайної загрози національній безпеці. Також слід зазначити, що за порушення цих режимів особа може бути притягнутою до адміністративної або кримінальної відповідальності, залежно від характеру та тяжкості правопорушення.

Законодавство України передбачає відповідні санкції для забезпечення громадської безпеки та порядку в умовах цих правових режимів. Адміністративна відповідальність настає за менш значні порушення, пов'язані з недотриманням обмежень, встановлених у зв'язку з введенням надзвичайного або воєнного стану. Основні правопорушення та відповідні санкції регулюються Кодексом України про адміністративні правопорушення. Основні порушення, що можуть призвести до адміністративної відповідальності це: порушення комендантської години, недотримання обмежень на пересування, відмова виконати вимоги органів влади або правоохоронних органів, порушення порядку використання майна або ресурсів, встановленого режимом. До порушників можуть застосовуватися штрафи, адміністративний арешт або інші санкції, передбачені законодавством про адміністративні правопорушення. Кримінальна відповідальність настає за більш тяжкі порушення, які становлять загрозу національній безпеці, життю людей чи іншим важливим інтересам. До таких порушень належать: спроба організації масових заворушень, диверсійні дії, саботаж мобілізаційних заходів або військових операцій, а також порушення інших нормативів і заборон під час воєнного стану, що призвело до серйозних наслідків [6, с. 19; 7, с. 163; 8].

Обидва особливі правові режими: воєнний і надзвичайний, встановлюються у разі загрози національній безпеці, і законодавство суворо регламентує поведінку громадян під час їх дії. Тому, порушення цих режимів розглядаються як серйозні правопорушення. Також існують спеціальні правові наслідки за порушення воєнного або надзвичайного режимів, які передбачають додаткові обмеження, санкції або покарання, які можуть бути значно суворішими, ніж за звичайні порушення правопорядку. За порушення комендантської години, блокування або обмеження на пересування можуть застосовуватися адміністративний арешт або значно вищі штрафи. У разі непокорі вимогам правоохоронних органів або військових може бути застосовано примусове затримання.

Під час дії надзвичайного чи воєнного станів, судові справи за порушення відповідного правового режиму можуть розглядатися у прискореному порядку, що означає швидше ухвалення судового рішення та застосування покарання. При цьому, при кваліфікації відповідних правопорушень, слід враховувати, що вчинення відповідних протиправних дій під час особливих правових режимів вважається додатковими обтяжуючими обставинами. Таким чином, під час дії цих режимів, будь-які порушення правил розглядаються з більшою серйозністю, що зумовлює жорсткіші заходи відповідальності, особливо коли порушення становить загрозу національній безпеці.

Отже, особливе правове регулювання в кризових ситуаціях є ключовим елементом забезпечення стабільності, порядку та захисту прав громадян. Адже воно регулює дії держави та громадян під час надзвичайних подій, таких як воєнний стан, надзвичайний стан, техногенні катастрофи, природні лиха або

епідемії. Особливий режим правового регулювання дозволяє державі оперативно реагувати на загрози та швидко приймати необхідні рішення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Жванко Ю. П. Поняття та сутність особливих правових режимів в Україні. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Випуск 2. Т. 2. С. 43-49.
3. Яковлев О. А. «Правовий режим»: підходи до визначення поняття. Право та інновації. 2015. № 2 (10). С. 80-85.
4. Гайдамака І. Правовий режим: поняття та види. Державне будівництво і місцеве самоврядування. 2008. Випуск 15. С. 120-127.
5. Дзюбенко О. Л. Обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах встановлення правового режиму карантину. Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право». 2020. № 4. С. 57–64.
6. Кузніченко С. О. Становлення та розвиток інституту надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні: автореф. ... докт. юрид. наук 12.00.07. Харків, 2010. 37 с.
7. Белевцева В. Адміністративно-правові режими у системі забезпечення національної безпеки України: поняття, зміст та значення. Право України. 2010. № 6. С. 161–166.
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 892.